

Մ Ա Գ Ա Ղ Ա Թ

ին ժամանակները, երբ դեռ թուղթ պատրաստելու մասին գաղափար չունեին, մարդիկ թղթի փոխարեն օգտագործում

էին կաշի և պապիրուս։ Կաշու վրա գրելու սովորությունը շատ վաղուց հայտնի էր արեւելքում։ Հույն պատմաբանների վկայությամբ (Կտեզիաս) հինգերորդ դարում, Քրիստոսից առաջ, կաշու վրա գրելու սովորությունը Պարսկաստանում վաղուցվանից հայտնի էր։ Գրելու համար օգտագործվող կաշին կոչվում էր «դիֆտերայ»։ այս անվան տակ էլ նա անցնում է Հունաստան, ուր այդ նպատակով օգտագործում էին գլխավորապես այծի և ուշաքի մշակած մորթիները։

Հատուկ ձևով մշակված և գրելու համար պատրաստված կաշիները հայերեն կոչվում են մագաղաթ, իսկ օտար լեզուներով՝ պերգամենա։ այս անվանումն առաջ է եկել Փոքր Ասիայի Պերգամ քաղաքի անունից, որտեղ գրելու համար օգտագործվող կաշիների մշակման արհեստը հասել էր կատարելագործման ամենաբարձր աստիճանին։

Պլինիոսի վկայությամբ, երկրորդ դարում, Քրիստոսից առաջ, եգիպտոսի փարավոնները ցանկանալով կրկնապատկել, իր հարստությանը ու ճոխությանը Պերգամ քաղաքի գրադարանի հետ մրցող, Աղեքսանդրյան գրադարանի հարստությունն ու փայլը, արգելում են պապիրուսի արտահանությունը եգիպտոսից։ իսկ պապիրուսն այն ժամանակները մեծ չափերով էր օգտագործվում գրելու համար քան կաշին։

Պերգամցիները ստիպված իրենց ուշադրությունը կենտրոնացնում են կաշու մշակման վրա։ շուտով նրանք այս ասպարեզում ղզալի հաջողություններ են ձեռք բերում, կատարելագործելով մորթիների մշակումը։ ստացվում է նոր ու լավ որակի «դիֆտերայ»։ որը գործածություն մեջ է մտնում «պերմա», «սոմատիոն» անունների տակ։ հետագայում դը-

րանք Պերգամ քաղաքի անունով էլ սկսեցին կոչվել «պերգամենե» կամ «պերգամենա»։

Պապիրուսի հետ երկարատև մրցությունից հետո վերջապես հաղթող է հանդիսանում մագաղաթը, որովհետև մագաղաթն ունի այն առավելությունը պապիրուսի նկատմամբ, որ նախ կարելի է գրել նրա երկու երեսի վրա և երկրորդ՝ ջրի մեջ լուծվող թանաքով գրելու դեպքում կարելի է գրածը ջնջել, լվանալ և փոխարենը ուրիշ բան գրել (պալիմպսեստոններ, կրկնագիրներ)։

Մագաղաթյա ձեռագիր թեղթերը միացնելով կազմում էին «կողեքսներ», այսինքն ժողովածուներ կամ գրքեր, քաղկացած առանձին «կվարտիրիոններից», այն է շորաթերթյա տետրներից՝ երկտակ ծավալած, որը կազմում էր 16 էջ։

Կողեքսները սովորաբար ունենում էին տախտակյա կաշեպատ կազմ, հաճախ զարդարված մետաղյա ճոխ զարդերով, և կոճկելու կամ մերձգելու փականքներ։ այդպես են օրինակ մեր ձեռագիր և տպագիր հին մատյանները։

Միջնադարում, վանական մատենագրության շրջանում, մագաղաթյա կողեքսները հետզհետե անգործածելի են դարձնում ու ասպարեզից դուրս մղում Բյապիրուսի գրքերը — Volumina։

Քրիստոսի շորորդ դարից սկսած աստուածապաշտության գրքերը մագաղաթի վրա գրելու սովորությունը համատարած բռնույթ է ընդունում, իսկ միջին դարերում արդեն պապիրուսն այդ նպատակի համար այլևս չէր գործածվում։ դրա հետևանքով էլ մագաղաթի մշակությունը ավելի ու ավելի է կատարելագործվում, հասնելով իր զարգացման ամենաբարձր աստիճանին։

Հարավային Եվրոպայում մագաղաթ պատրաստելու համար օգտագործում էին այծի ու ուշաքի մորթիները, իսկ Յրանսիայում և Գերմանիայում՝ գլխավորապես հորթի մորթի-

ները — vitulinum. կրճատված — vitum.

Սովորաբար պատրաստվում էր սպիտակ մազաղաթ, բայց առանձին դեպքերում, շքեղ գրովթյունների համար, պատրաստում էին նաև գունավոր մազաղաթներ՝ դեղին, նամանավանդ մանուշակագույն, որոնց վրա գրում էին ոսկով ու արծաթով: Սրանցից ավելի քիչ գործածական էր դեղին մազաղաթը — Codex crocatus. Crocus, որ նշանակում էր քրքում, այսինքն քրքմագույն:

Մազաղաթ պատրաստելուց մորթիները ենթարկում էին մշակման մի շարք պրոցեսներին: ինչպես այժմ վարվում են աղով աղած կաշիների մշակման ժամանակ: Մորթիները սկզբում լվացվում էին և ապա մոխրաջրվում թույլ մոխրալուծույթի մեջ, որին ավելացնում էին կալիոն կամ պոտաշ. այնուհետև մորթին մաքրում էին նրա տակը կպած մսերից ու փառերից և ապա շրջանակների վրա քաշելուց ու ձգելուց հետո երեսի ու տակի կողմից խնամքով խտակում: Այս ձևով մաքրված կաշու վրա, նրա մսին կպած կողմից, կավիճ էին շաղ տալիս ու չեչաքարով հավասարեցնում. այս գործողությունը կրկնում էին մի քանի անգամ:

Դրանից հետո կաշին շորացնում էին օդում, հանում շրջանակից, քերում, հավասարացնելու համար, ու ողորկում չեչաքարով:

Հորթի և գառի մորթուց մազաղաթ պատրաստելու դեպքում ընտրում էին վեց շաբաթական հորթների ու գառների մորթիները: Լավ որակի մազաղաթը պետք է լիներ սպիտակ, բարակ, հավասար և խտացված:

Մանուշակագույն մազաղաթի վրա գրված

հայերեն ձեռագրեր դեռ չեն հայտաբերված, բայց կան կարմրագույն մազաղաթի վրա գրվածներ: Հայերեն ձեռագրերը սովորաբար գրված են սպիտակ և երբեմն, էլ դեղնագույն մազաղաթների վրա:

Հայերեն ձեռագրերը սովորաբար ունեն կաշեպատ տախտակյա կազմ. այդ կազմերի կաշեպատը զանազան դրոշմանկարներով զարդարելու սովորություն են ունեցել մեր նախնիքը: Կազմերի երեսները, անկյունները, կողերը զարդարվել են մետաղյա, հաճախ արծաթյա, զարդերով, խոշորագույն գամերով, ակնակուտ խաչերով, սրբերի պատկերներով: Մենք ունենք բազմաթիվ արծաթե, թավշապատ ձեռագրեր և փղոսկրյա կողքով թանկարժեք մի ձեռագիր ավետարան:

Մազաղաթ պատրաստելու, կազմարարության, կազմերի համար հատուկ կաշի պատրաստելու, արծաթյա զարդեր անելու, մերձգելու փականքների շինելու, խաչեր, արծաթապատներ, արծաթե սանդուղիներ ու սրբոց պատկերներ կերտելու արհեստները, ինչպես երևում է, շատ տարածված են եղել Հայաստանում, էլ չենք խոսում գրչության, ծաղկելու ու ոսկելու արհեստների մասին, որ իր զարգացման կատարելության էր հասել, նամանավանդ Կիլիկյան շրջանում, երբ Ռուբինյան — Հեթումյան հարստության թագավորները մեկենաս են հանդիսացել՝ կազմելով թագավորական գրադարաններ — «Արկեղք տան» և պահելով գրչության, ծաղկելու, ոսկելու ու նկարչության արվեստներին հմուտ մարդկանց մի ամբողջ անձնակազմ:

